

ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ВИХОВАТЕЛЯ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

А Обґрунтовано та запропоновано визначення поняття «професійно-комунікативна культура вихователя закладу дошкільної освіти» на основі детального розгляду понять «культура», «професійна культура», «комунікативна культура» у контексті культурологічного та гуманістичного підходів. З'ясовано, яким чином та в яких аспектах дотичні до професії вихователя категорії, позначені цими поняттями, розглянуто вплив загальної культури фахівця на його професійну культуру.

Ключові слова: культура; професія; комунікація; спілкування; педагогічне спілкування; професійна культура; комунікативна культура; професійно-комунікативна культура

Актуальність проблеми. В умовах реформування всієї системи освіти стверджуємося в думці щодо необхідності змін не лише в змісті, підходах, формах, засобах і методах навчання майбутніх спеціалістів, а й у сприянні їхнім якісним особистісним змінам. Проте є константи, що залишаються актуальними в усі часи. Йдеться про професійну культуру. Застосовуючи це поняття до професії вихователя закладу дошкільної освіти необхідно брати до уваги комунікативну культуру як важливий складник професійної культури. Адже весь процес взаємодії під час перебування дитини в закладі дошкільної освіти організують засобами комунікації. У таких умовах комунікація аж ніяк не може зводитись до суто технологічного каналу передавання інформації. Вона має розумітися визначальною в педагогічному процесі закладу дошкільної освіти як матерія, яка є провідною в реалізації сутності, змісту та цінностей педагогіки.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій свідчить про посилення уваги науковців до проблеми професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Зокрема науковцями досліджено такі аспекти означеної проблеми: формування професійної компетентності майбутніх вихователів (Г. Бєленька, Л. Кідіна); формування професійної культури (К. Коновалова, Ю. Смолянко); виразнення мовлення майбутніх вихователів (Ю. Руденко); формування професійної майстерності майбутніх вихователів (Т. Швець); формування риторичної культури (В. Тарасова); психологічні особливості формування ціннісно-сміслові сфери майбутніх вихователів (С. Гусаківська); формування спостережливості майбутніх вихователів (Н. Цибуляк). Проте дослідження педагогічних умов фор-

мування професійно-комунікативної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти відсутні.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми яким присвячується означена стаття. В українській педагогічній науці поняття «професійно-комунікативна культура» подивуємо в дослідженнях з підготовки фахівців медичної галузі, початкової освіти, сфери обслуговування, авіації, філологічного та інженерно-технічного напрямку. Проте у сфері підготовки фахівців дошкільної освіти, де це поняття мало б стати одним із визначальних для характеристики та розкриття специфіки професії вихователя закладу дошкільної освіти, залишається недослідженим.

Формулювання цілей статті. Для розуміння сутності поняття «професійно-комунікативна культура», застосованого до вихователя закладу дошкільної освіти, необхідно здійснити узагальнення проведених досліджень понять «культура», «професійна культура», «комунікативна культура» та на його основі дати визначення поняттю «професійно-комунікативна культура вихователя закладу дошкільної освіти».

Викладення основного матеріалу дослідження. Глибокий аналіз літературних джерел дає підстави стверджувати, що поняття «культура» віднесено до низки фундаментальних понять, які зазнали численних змін у процесі свого історичного розвитку. Ця категорія поступово набула зі свого початкового значення (обробіток, опіка, турбота по відношенню до землі та предметів) значення високого результату діяльності людини. Серед визначень подивуємо як широкі його трактування, так і вузькі, у яких підкреслено діяльнісний складник культури, адже поняття «культура» впродовж сторіч вживали в різних,

подекуди протилежних і несуміжних значеннях. У величезній кількості визначень цього поняття етимологічно проявляється його смисловий розподіл на такі компоненти: людина, діяльність, творчість, суспільство.

Розмірковуючи над цим, доходимо висновку щодо своєрідного ланцюжка: культура пов'язана з людиною, людина проявляє себе у діяльності та (або) творчості, надбання людини є проявом суспільності та ознакою культури. Так чи інакше, культура не може існувати без людини, як свого творця, а діяльність людини є проявом її культури.

Одним із проявів культури майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти постає професійна діяльність. Оскільки термін «професійно-комунікативна культура» застосовується нами щодо професійної діяльності, визначення його сутності вбачаємо доцільним розпочати з розгляду поняття «професія». Так, у довідковій літературі подано кілька інтерпретацій, які зводяться до певного обсягу компетенцій, необхідних для виконання певних трудових обов'язків: 1) рід занять, трудової діяльності, що вимагає певних знань і навичок та є для кого-небудь джерелом існування; 2) відокремлена у результаті суспільного поділу праці сукупність трудових дій та операцій, які вимагають відповідного освітнього та кваліфікаційного рівня від її носія; 3) вид трудової діяльності, що характеризується сукупністю вимог до особистості.

Існують підходи до потрактування поняття «професія», які здійснено через визначення таких значень: 1) професія як людська спільнота, що займається близькими професіями та веде приблизно однаковий спосіб життя; 2) професія як сфера докладання зусиль, пов'язана з виокремленням (та уточненням) самого об'єкта та предмета професійної діяльності; 3) професія як діяльність та сфера прояву особистості; 4) професія як історично розвинена система; 5) професія як реальність, яка творчо формується самим суб'єктом праці.

Як бачимо, професія сама по собі не несе цінності. Її цінність проявляється у діяльності, адже професія є видом людської діяльності. Тож, діяльність людини в межах своєї професії, спеціальності в певній галузі виробництва чи послуг розуміють як професійну діяльність. Поняття «професійна діяльність» і «трудова діяльність» вважаємо тотожними, і розуміємо їх як цілеспрямований вид активності, який передбачає реалізацію життєво важливої мети, пов'язаної з потребами людини чи групи осіб (соціуму) у процесі виконання трудової діяльності.

У розрізі нашого дослідження становлять інтерес особливості педагогічної діяльності як професійної, яку донедавна розуміли як особливий вид соціальної діяльності, спрямованої на передачу наступним поколінням накопичених людством досвіду і культури, створення умов для їхнього особистісного розвитку. Проте нині, на нашу думку, важливими компонентами педагогічної діяльності постає не стільки передача накопиченого досвіду, скільки, що важливіше, по-перше, навчання обирати способи, методи, принципи самоосвіти, здобуття необхідної в цей момент

інформації, по-друге, способи та засоби цього навчання. Ці компетенції діти дошкільного віку здобувають переважно у процесі спілкування з дорослим. Хоча за формою спілкування вихователя з дитиною дошкільного віку вбачається побутовим міжособистісним, за своїм змістом воно беззаперечно постає освітнім дискурсом. Через постійну взаємодію з людьми, яка вимагає орієнтування педагога на партнера, професію вихователя закладу дошкільної освіти вважають однією з найскладніших, найнапруженіших у психологічному плані, а тому – стресогенних. Вихователь повинен бути доброзичливим, відкритим у ставленні до вихованців і батьків, уміти налагодити співробітництво з усіма учасниками освітнього процесу в повсякденному житті, оскільки довірливе спілкування впродовж дня дає найбільше можливостей для формування особистості дитини дошкільного віку. Реалізація особистісно-зорієнтованої моделі дошкільної освіти потребує особливого ставлення вихователя до всього педагогічного процесу. Завданням для нього є надання дітям необхідного матеріалу, підтримка інтересу дітей, допомога у втіленні в життя задуманого. Ці особливості обумовлюють специфічні вимоги до особистості вихователя закладу дошкільної освіти, які зазначено у професіограмі вихователя. Так, доброзичливість, чуйність, ласкаве ставлення, добре розвинуті вольові якості – це деякі з обов'язкових особистісних якостей, які перейшли в статус специфічних (професійних) для цієї професії, а їх наявність є необхідною умовою для роботи з виховання особистості дитини дошкільного віку.

Сучасні філософи розглядають особистість як цілісне утворення, яке формується під впливом середовища, діяльності та спілкування, і останнє в педагогічному процесі закладу дошкільної освіти відіграє чи не першочергову роль. Спілкування – багатофункціональне. В умовах закладу дошкільної освіти воно й навчає, й виховує, й мотивує, й концентрує, й заспокоює. Загальновідомо, що спілкування здійснюється через мовлення засобами мови. Мова – один із важливих засобів формування самосвідомості, вона впливає на становлення кожної особистості. Через мову формується, накопичується й передається культура. Відтак, здатність до спілкування та комунікації є необхідною умовою забезпечення освітнього процесу в закладі дошкільної освіти.

Наша думка спирається на переконання українського вченого в галузі комунікативної лінгвістики й філософії мови Ф. Бацевича, що «успіх у вихованні дітей, нормальне функціонування сім'ї залежать саме від спілкування, його якості й організованості» [1, с. 27].

Довідкова література подає різні визначення терміну «спілкування», яке не розкриває мети та функцій цього виду діяльності. Одні словники його синонімом подають термін «комунікація», інші подають таке витлумачення, яке розкриває процес, його учасників, подекуди мету, або ж якість особистості – комунікабельність.

У фаховій літературі знаходимо розгорнуте потрактування важливих для нашого дослідження термінів: спілку-

вання – «складний процес встановлення та розвитку контактів між людьми, взаємодії особистостей, в основі якого лежить обмін думками, почуттями, волевиявленнями з метою інформування», педагогічне спілкування – «система соціально-психологічної взаємодії між учителем та учнем, спрямована на створення оптимальних соціально-психологічних умов для спільної діяльності», комунікація – «цілеспрямований інформаційний обмін у різноманітних процесах спілкування», «специфічний процес взаємообміну інформацією в системах «людина – людина», «людина – комп'ютер», «людина – комп'ютер – людина»; процес самостійного пошуку інформації та її використання з метою самовдосконалення особистості, збагачення її за рахунок інформації».

Як бачимо, в лінгвістиці утвердилася думка, що в основі спілкування та комунікації лежить взаємодія, що призвело до ототожнення значень цих понять. Проте вважаємо за потрібне відмовитися від вживання їх як тождешних. Підґрунтям нашої думки є концепція психолінгвіста Ф. Бацевича, яким на початку XXI сторіччя в повній мірі розглянуто найактуальніші проблеми комунікативної лінгвістики, методологію, предмет, завдання, категорії, загальні закони спілкування за допомогою мови, організацію засобів мовного коду, вплив на мову психічних, соціальних, культурних чинників та подано визначення цих дефініцій. І ми повністю солідаризуємося з поглядами вченого та послуговуємося його потрактуванням щодо термінів «спілкування» та «комунікація». Перше вчений розглядає як загальніше, а друге – конкретніше, що позначає лише один із типів спілкування. Він витлумачує спілкування як «сукупність зв'язків і взаємодій людей, суспільств, суб'єктів (класів, груп, особистостей), у яких відбувається обмін інформацією, досвідом, умінями, навичками та результатами діяльності» [1, с. 27]. Комунікацію ж учений розуміє як «смысловий та ідеально-змістовий аспект соціальної взаємодії; обмін інформацією в різноманітних процесах спілкування» [1, с. 28].

У професійній педагогічній діяльності вихователя закладу дошкільної освіти спілкування та комунікація є способами, засобами організації педагогічного процесу, а мова – основним інструментом. Мовознавці переконані, що досконале володіння мовою, її нормами в процесі мовленнєвої діяльності людини визначає її культуру мовлення.

Професійно-комунікативна культура – багатозарове, широке поняття, розуміння якого з плином часу видозмінювалось. У процесі розвитку теорії літературної мови, культуру мовлення передусім розглядали як удосконалення літературної мови, в загальному плані – як культуру вираження й передавання думок. Мовну культуру розглядали як мовленнєву діяльність, у процесі якої одночасно враховувалася і її мета. Цей підхід відображено в працях чеських мовознавців.

До вітчизняної наукової літератури термін «культура мовлення» введено в 20-х роках XX сторіччя завдяки зусиллям таких відомих науковців, як В. Виноградов, Г. Вино-

кур, В. Ожегов, Б. Томашевський, В. Чернишов, Л. Щерба. Однак до початку 60-х років XX сторіччя основним показником культури мовлення вважалася літературно-мовна правильність, тобто відповідність змісту мовлення певній мовній нормі. Пізніше основним критерієм цього поняття було визнано стилістичну відповідність і комунікативну доцільність.

До головних теоретичних засад культури мовлення на сучасному етапі розвитку науки відносять осмислення мовної норми, знання про функціональні стилі літературного мовлення; усвідомлення взаємозв'язків системи мови, структури мовлення і немовленнєвих (екстралінгвістичних) структур. Практичними засадами культури мовлення вважають систематичність знань, їхнє постійне поглиблення, інтерес, увагу до мови взагалі і до рівня власного мовлення зокрема, поліфункціональність мовленнєвої практики й переконаність у суспільній значущості високого рівня культури мовлення народу.

Серед тлумачень, які наводять енциклопедичні видання щодо культури мовлення, привертає увагу трактування культури мовлення як одного із виявів вихованості й освіченості людини; культуру мислення, дотримання ustalених норм вимови й побудови фраз. Загальновідомою вимогою до людини, що прагне оволодіти культурою мовлення, є відсутність у її мовленні жаргонних виразів, вульгарних, грубих слів; піклування про збагачення свого лексикону, звільнення від слів-паразитів, слідкування за інформацією і правильним наголосом.

У сучасній вітчизняній науковій літературі поняття «культура мовлення» використовується у трьох основних значеннях: 1) як система певних ознак і властивостей мовлення, що свідчить про його комунікативну досконалість; 2) як сукупність знань, умінь і навичок людини, що забезпечують доцільність застосування засобів мовлення з метою впливу на слухачів чи учасників спілкування; 3) як галузь лінгвістичних знань про культуру мовлення, як сукупності та системи її комунікативних ознак і якостей.

Треба брати до уваги, що культура поведінки, культура мовлення й культура спілкування в житті найчастіше постають у єдності. Культура спілкування є складником загальної культури людини. А правила спілкування людей у певному суспільстві та в конкретній ситуації визначає саме нормативність. Мовленнєва культура особистості великою мірою залежить від її зорієнтованості на основні риси бездоганного, зразкового мовлення. Майстерне, зразкове мовлення характеризується такими ознаками: правильністю, тобто відповідністю літературним нормам, що діють у мовній системі; змістовністю, яка передбачає глибоке осмислення теми й головної думки висловлювання, різнобічне та повне розкриття теми, уникання зайвого; послідовністю, тобто логічністю та лаконічністю думок; багатством, що передбачає використання різноманітних засобів вираження думок у межах відповідного стилю, уникнення повторів; точністю, яка значно залежить від активного словникового запасу; виразністю, для досяг-

нення якої треба виділяти власне ставлення до предмета мовлення; доречністю й доцільністю.

Тож, необхідність бездоганного володіння літературними нормами рідної мови майбутніми вихователями закладів дошкільної освіти обумовлена тим, що мовлення фахівця є еталоном як для дітей, так і для їх батьків.

Послугуємося поглядами дослідників, які проблему педагогічного мовлення розглядають у двох аспектах: психолінгвістичному та психоакустичному. В основі психолінгвістичного – вбачають міждисциплінарну науку – психолінгвістику. За її вимогами, мовлення педагога має характеризуватися культурою, граматичною точністю, логічністю. Природність цих вимог до професії вихователя обґрунтовано вище. Психоакустичний – посідає чільне місце в теорії техніки вербального самовираження творчої індивідуальності педагога. Зміст висловлювань є важливим, проте гарне голосове звучання, розвиток мовленнєвого голосу, його акустичні та темброві можливості в професійній діяльності майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти мають не менше значення. Психоакустичний аспект мовлення спрямовує роботу педагога на вдосконалення мовленнєвого голосу й розвиток психофізіологічних можливостей свого голосового апарату, подолання його недоліків.

У сфері освіти загальнонавчаним є поняття «педагогічне мовлення», з яким тісно пов'язане поняття «комунікативна поведінка педагога». У сучасній літературі – це не просто процес говоріння, передача інформації, а така організація мовлення й відповідної йому поведінки педагога, які впливають на створення емоційно-психологічної атмосфери спілкування педагогів і дітей, на характер їхніх взаємовідносин, на стиль їхньої роботи. Для характеристики комунікативної поведінки педагога мають значення тон мовлення, виправдане використання оцінювальних суджень, манера спілкування, характер міміки, рухів, жестів, що супроводжують мовлення. І така поведінка є якісно специфічною особливістю професії майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти. Крім того, здатність і реальна готовність до спілкування, мовленнєвої взаємодії, відповідно до мети та певної ситуації, яку науковці розуміють як комунікативну компетенцію, є ще однією специфічною особливістю професійної діяльності майбутнього вихователя. Ця здатність, на нашу думку, багато в чому залежить від риторичного потенціалу особистості, її риторичних здібностей. Розуміємо ці поняття у витлумаченні Л. Горобець, яка під риторичним потенціалом розуміє «комплекс взаємопов'язаних якостей педагога, до яких відносить потребу у спілкуванні, його локалізованість, установку на стосунки з іншими людьми, особливості емоційної реакції на партнера, риторичні вміння, риторичні здібності, які мають забезпечувати певну міру мовленнєвого впливу людини на інших людей. Риторичні ж здібності дослідниця трактує як мовне й мовленнєве чуття, здатність прогнозувати й керувати стратегіями й тактиками мовленнєвої взаємодії, артистизм, художню яву,

яскравість та образність мовлення, етику, інтонаційну виразність» [3, с. 216].

Під сукупністю знань законів міжособистісного спілкування, вмінь і навичок використання його засобів у різних життєвих ситуаціях і комунікативних якостей розуміють комунікативну культуру. До її складу віднесено такі важливі компоненти: психологічні особливості особистості, до яких належать комунікабельність, емпатія, рефлексія комунікативної діяльності, саморегуляція; особливості мислення, які проявляються у відкритості, гнучкості, нестандартності асоціативного ряду та внутрішнього плану дій; соціальні настанови, які обумовлюють інтерес до самого процесу спілкування та співпраці, а не лише до результату. Особливу увагу зосереджено на важливості сформованих комунікативних умінь, до яких у контексті міжособистісної взаємодії відносять вміння орієнтуватися на партнера (розуміти настрій, характер, читати експресію поведінки; давати правильну оцінку оточуючим; знаходити правильний стиль і тон спілкування), вміння орієнтуватися в ситуаціях спілкування (знати правила спілкування, встановлювати контакт, входити у вже існуючу ситуацію спілкування) та вміння співпрацювати у різноманітних видах діяльності (колективно ставити цілі, планувати шляхи їхнього досягнення, спільно виконувати, аналізувати та оцінювати досягнуте).

Заслугує на увагу таке розуміння складників комунікативної культури, яке подано в Енциклопедичному словнику педагога: емоційна культура (культура почуттів), культура мислення та культура мовлення. При цьому емоційну культуру витлумачено як здатність людини адекватно реагувати на навколишню дійсність, проявом якої є міжособистісні відносини, мовленнєвий етикет, комунікативні вміння. Тобто показниками емоційної культури подано емоційну стабільність та емоційну автономію (менша залежність від настрою інших людей). Проявом культури мислення педагога постає високий рівень розвитку пізнавальних процесів і пізнавальної діяльності, який характеризується достовірним сприйманням текстів у відповідності із задумом, дотриманням законів побудови мовленнєвих творів, володінням засобами та формами їхнього подання, а також грамотним використанням способів добування інформації. Культуру мовлення педагога розглядають як високий ступінь володіння нормами усного та писемного мовлення літературної мови, а також досконале використання мовних засобів у різних умовах спілкування. До проявів культури мовлення відносять сукупність засобів самого мовлення – його точність, чистоту, логічність тощо.

Культура мовленнєвої поведінки, або ж комунікативна культура, зумовлена доцільним вибором та організацією мовленнєвих засобів, які в кожній конкретній ситуації спілкування при дотриманні лінгвістичних та етичних норм дозволяють ефективно вирішувати комунікативні задачі. Однак кожний акт професійної комунікативної взаємодії вимагає нестандартної мовленнєвої поведін-

ки, оскільки будується з урахуванням багатьох обставин – ситуації спілкування, індивідуальності партнера по спілкуванню, його емоційного стану, характеру відносин, які склалися між партнерами і т. д. Педагогові в процесі спілкування необхідна постійна корекція своєї поведінки у зв'язку з отримуваною зворотною інформацією від партнера по спілкуванню – вербальною і невербальною. Дослідники розглядають комунікативну культуру як систему знань, норм, цінностей та образів поведінки, прийнятих у суспільстві та вміння органічно, природньо та невимушено реалізовувати їх у діловому та емоційному спілкуванні (А. Мудрик). Зважаючи на це, як необхідність постає вміння майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти постійно підвищувати свою комунікативну культуру. Це відбувається у процесі формування у здобувачів вищої освіти знань про професійне мовлення як засіб розвитку дошкільника, а також формування системи комунікативних навичок, специфіка яких визначається особливостями ситуацій професійного навчального спілкування. Як свідчить практика, ситуація професійного навчального спілкування – це сукупність характеристик, які визначають мовленнєву поведінку вихователя в моменти його професійної діяльності.

Загальноприйнято розглядати комунікативну культуру як компонент професійної культури особистості. Значного поширення у вітчизняній педагогіці це поняття набуло у 80-х роках ХХ сторіччя, коли актуалізувався культурологічний підхід, із позицій якого педагогічні процеси і явища розглядалися в новому світлі. Так, формування професійної культури розумілось як системотворчий чинник становлення майбутнього фахівця. Феномен професійної культури став предметом досліджень багатьох провідних фахівців у галузі соціології праці, економічної соціології й соціології культури (Н. Крилова, Н. Лукашевич, Д. Маркевич, Г. Соколова та ін.). Професійна культура цікавить науковців у розрізі загальної культури як найважливіший аспект життєдіяльності особистості та соціальної діяльності.

Українською дослідницею Н. Миколаєнко здійснено аналіз сутнісної характеристики поняття професійної культури. Вона стверджує, що в сучасних дослідженнях велику увагу приділено умовам формування професійної культури, її складникам, проте водночас простежуємо відсутність єдиного підходу до тлумачення терміну «професійна культура» [7, с. 539]. Вивчаючи це питання дійшли висновку, що в науковій літературі з різних галузей немає однаковості в трактуванні цього поняття.

Вочевидь наявність одних лише знань, умінь і навичок не дає підстав для констатації професійної культури особистості. Крім необхідних знань, умінь і навичок професійна культура містить у собі певні особистісні якості, норми ставлення до різних складників професійної діяльності. Зважаючи на це, цінними для нас є результати дослідження професійної культури І. Сабатовської, яка схиляється до визначення професійної культури з позиції потреби суспільства в культурному рівні людей, що зайняті певною

професійною діяльністю. На думку дослідниці, професійна культура полягає в піднесенні професійної діяльності кожної людини до загальних норм виконання певного виду праці. Безсумнівно, будучи важливим показником соціальної зрілості особистості, професійна культура є й комплексом особистісних знань, умінь, навичок, якостей, що визначають готовність до реалізації своїх сутнісних сил у конкретній галузі суспільної праці [9].

На думку Н. Миколаєнко, дефініція «професійна культура» не є поєднанням понять «професіоналізм» і «культура». Дослідниця вбачає в ній синтез, який створює нове суспільне явище, де формується майстерність із загальною культурою. Вона пропонує трактувати професійну культуру як складне, інтегративне соціально-психологічне утворення, яке зароджується в системі ставлень до соціального середовища, визначає світоглядні орієнтири, ціннісні настанови, загальну концепцію професійної підготовки фахівця [4, с. 539–545]. Ми послуговуємося визначенням «професійної культури» Г. Беленької, яке процитоване раніше [2, с. 12].

Глибше зрозуміти сутність професійної культури допоможуть її компоненти та зміст. До компонентів дослідниці віднесли такі: 1) системний світогляд на модельне мислення; 2) професійна творчість особистості; 3) праксеологічна, рефлексивна та інформаційна підготовленість; 4) компетентність діяльності, спілкування та саморозвитку; 5) конкретно-предметні знання. Зміст професійної культури становлять особливі знання певного виду праці, складники змісту професії та знання певної виробничої ситуації.

Послуговуємося поглядами О. Тульської, яка до показників професійної культури відносить такі: здатність обирати оптимальні способи спілкування в ситуації взаємодії; вибудовувати професійно доцільні стосунки, аргументувати та відстоювати власну позицію; доцільно використовувати стилі спілкування; створювати сприятливий психологічний мікроклімат у колективі; попереджати і конструктивно вирішувати міжособистісні конфлікти; володіння мистецтвом самопрезентації [10]. Такий кут зору обумовлений тим, що особистість у сучасному середовищі знаходиться на межі культур, взаємодія з якими потребує здатності до діалогу, розуміння, поваги. За таких умов педагог уже не є просто зразком, він є індивідуальністю, особистістю, яка прагне бути зрозумілою іншим та одночасно зрозуміти останніх, котрі також є особистостями, для яких слово та думка постає невід'ємним правом. Це пояснює дослідження культури як засобу комунікації між творцями і користувачами культурних цінностей (згідно з комунікативним підходом).

Й досі актуально залишається проблема вдосконалення професійної підготовки майбутнього вихователя на основі культурологічного підходу. Така підготовка передбачає спрямованість на підвищення рівня професійної та педагогічної культури, розвиток особистісних якостей, виховання професійної та етичної відповідальності, вияв особистісної професійної неповторності й унікальності,

вироблення власного стилю діяльності, визначення типових помилок педагогічної поведінки, пов'язаних із порушенням норм педагогічної моралі, творчий прояв у межах професії, втілення власних екзистенційних цінностей у професійній діяльності.

У контексті гуманістичного підходу в сутності професійної культури педагога виділяють три структурних компонента: аксіологічний (ціннісний), особистісно-творчий і діяльнісний. Як зазначає І. Сабатовська, гуманізація змісту навчальних дисциплін забезпечить оволодіння майбутнім фахівцем усіма компонентами професійної культури, готовністю до вирішення завдань. Такий підхід при його цілеспрямованому використанні поступово стає стилем соціально й професійно зорієнтованого мислення фахівця, в структурі якого цінності культури актуалізовані та системно організовані. Володіючи ним, майбутній фахівець виступає носієм прогресивної суспільної свідомості, загальної та професійної культури. На думку дослідниці, високий рівень сформованості професійної культури визначають за допомогою загальної та спеціальної характеристик. До загальної професійної культури І. Сабатовська відносить загальні якості, притаманні кожній професії. Спеціальна ж професійна культура, на її думку, у фахівців різного профілю включає якості, які значно різняться навіть у межах одного профілю, й відбиті у вузькоспеціальних розділах професіограми [9].

Вважаємо, що розгляд явища професійно-комунікативної культури майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти з позиції якогось одного із підходів є недостатнім, оскільки кожен з них розкриває поняття з певного ракурсу. Натомість це поняття ґрунтується на тісному взаємозв'язку підходів до вивчення феномену «професійна культура», «мовна культура» і характеризує наше бачення професійно-комунікативної культури майбутнього вихователя. Якщо розглядати культуру як засіб комунікації між творцями і користувачами культурних цінностей за комунікативним підходом, то очевидним є той факт, що суб'єктами цього процесу постають усі його учасники. Згідно з гуманістичним підходом, вияв спрямованого впливу культурних цінностей на процес формування духовного світу людини, її духовно-морального розвитку й удосконалення здійснюється всіма суб'єктами цієї взаємодії. Культурологічний підхід висвітлює умови, за яких ця взаємодія буде ефективною. Таке бачення розкриває присутній якісний вплив суб'єктів один на одного і є важливим для нашого дослідження.

Треба зауважити важливість змісту ціннісних орієнтацій майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти, адже, як зазначає у своєму дослідженні В. Гриньова, мотивом поведінки є набір цінностей педагога, що визначає його неповторність та унікальність, його аксіологічне «Я» [4, с. 23–24]. На її переконання, саме педагогічні цінності (до них науковець відносить цінності-цілі й цінності-мотиви; цінності-знання; технологічні цінності; цінності-властивості; цінності-ставлення) у своїх зв'язках і відношеннях

визначають характер і рівень педагогічної діяльності та спілкування.

Для нас має значення комплексна система елементів у професійній культурі фахівця за визначенням І. Сабатовської, до яких увійшли такі: професійне мислення, професійний інтерес, професійні знання, вміння, навички й здібності, професійний досвід, ступінь готовності особистості до конкретного виду діяльності, професійний світогляд, професійна майстерність, адаптованість до професійного середовища, професійна мораль тощо [9]. Це стало підґрунтям для визначення комплексної системи елементів професійно-комунікативної культури майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти. До неї відносимо професійну (педагогічну) діяльність, яка здійснюється засобами спілкування (педагогічного, професійного), в різних процесах якого відбувається обмін інформацією на засадах комунікативної культури.

Серед відомих нам визначень професійно-комунікативної культури увагу привертають такі, що мають безумовну цінність у розрізі нашого дослідження:

– «системне багатокомпонентне утворення, до складу якого входить культура: мовних засобів, способу формування та формулювання думки засобами мови, культура мислення, мовленнєвого етикету, а також невербальних засобів спілкування» (визначення І. Мазаєвої, подане на основі особистісно-орієнтованого психолінгвістичного потрактування культури мовленнєвої поведінки за авторством І. Зимньої) [5, с. 71–72];

– «певний рівень здійснення педагогічної комунікації, адекватний меті та завданням професійної діяльності» (визначення О. Максимкіної з позиції розгляду професійно-комунікативної культури вихователя як дидактичного явища) [6, с. 22];

– «складне динамічне особистісне утворення, що охоплює систему загальнолюдських і професійних цінностей, мовленнєвих та етичних знань, комунікативних умінь і якостей, зразків поведінки, норм і правил здійснення професійної комунікативної діяльності, що пов'язані зі специфікою професії і забезпечують високу ефективність професійної комунікації» (визначення Ю. Остраус у застосуванні до майбутніх сімейних лікарів) [8, с. 245].

Виходячи з наведених визначень, можемо прийняти за можливе, що витлумачення авторів обумовлені напрямом їхніх досліджень. Розуміємо культуру не лише як стан, рівень, ступінь досконалості володіння певним обсягом знань і вмінь, що застосовуються особистістю в професійній діяльності на основі ціннісних орієнтацій, а й як діяльність, тобто культивування (удосконалення) професійної комунікації з урахуванням мінливості людської природи. Це спонукає до міркувань, що професійно-комунікативна культура педагога – це категорія, яка може бути представлена на різних рівнях спілкування. Її можна визначити як: 1) систему критеріїв педагогічної комунікації; 2) рівень педагогічної комунікації, що відповідає меті, завданням професійної діяльності; 3) синтез потреб і здібностей до

здійснення професійної комунікативної діяльності; професійно значущих знань (знань про те, якими способами, в яких формах, за допомогою яких правил та норм здійснюється професійна комунікація); професійних комунікативних умінь; ціннісних орієнтацій у змісті професійної діяльності.

Вивчивши та проаналізувавши проведені дослідження, пропонуємо робоче визначення поняття «професійно-комунікативна культура майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти»: інтегральне динамічне особистісне утворення, що охоплює систему загальнолюдських і професійних цінностей, мовленнєвих та етичних знань, комунікативних умінь і якостей, зразків мовленнєвої поведінки, норм і правил здійснення комунікативної діяльності, що проектується особистістю у професійну діяльність адекватно меті та завданням і забезпечують високу її ефективність.

Висновки з даного дослідження. Отже, в сучасній психолого-педагогічній науці існують різні погляди на визначення професійно-комунікативної культури фахівця, залежно від напрямку проведених досліджень та сфери, в якій це поняття застосовується. Тож поняття «професійно-комунікативна культура» фахівця дошкільної освіти розглядаємо як інтегральне поняття, яке здатне поєднувати в собі лінгвістичний, психологічний, педагогічний та етико-естетичний смисли. Це забезпечило підґрунтя для визначення структури професійно-комунікативної культури, до якої віднесли нормативний, комунікативний, емпатійний та етико-естетичний компоненти.

Проведене теоретичне дослідження не вичерпує всіх аспектів дослідження проблеми. **Перспективи подальших розвідок** вбачаємо у визначенні критеріїв і показників

сформованості професійно-комунікативної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, дослідженні рівня її сформованості.

Список використаних джерел

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підруч. для студ. вищ. навч. закл. 2-ге вид., доп. Київ: Академія, 2009. 376 с.
2. Бельська Г. В. Вихователь дітей дошкільного віку: становлення фахівця в умовах навчання: монографія. Київ: Світич, 2006. 304 с.
3. Горобець Л. Н. Риторическая компетенция учителя: проблемы исследования и практика формирования. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ritoricheskaya-kompetentsiya-uchitelya-problemy-issledovaniya-i-praktika-formirovaniya> (дата звернення: 13.02.2018).
4. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти): автореф. дис. ... д-ра. пед. наук: 13.00.04 / Ін-т педагогіки і психології професійної освіти. Київ, 2001. 45 с.
5. Мазаева И. А. Профессиональная коммуникативная культура в содержании подготовки специалиста (на материале профессий «человек-человек»): дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов. Москва, 2003. 242 с.
6. Максимкина О. И. Формирование профессиональной коммуникативной культуры будущего педагога дошкольного образовательного учреждения: содержательный и процессуально-деятельностный компоненты: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Мордовский гос. пед. ин-т имени М. Е. Евсевьева. Саранск, 2002. 228 с.
7. Миколаєнко Н. М. Сутнісна характеристика поняття «професійна культура». *Естетичне виховання дітей та молоді: теорія, практика, перспективи розвитку*: зб. наук. пр. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. С. 539–545.
8. Остраус Ю. М. Підходи до визначення сутності поняття професійно-комунікативна культура майбутніх сімейних лікарів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Педагогіка і психологія. Вінниця, 2014. Вип. 42 (1). С. 242–247.
9. Сабатовська І. С. Професійна культура особистості: структура та критерії вимірювання. URL: http://www.confcontact.com/20110531/so_sabat.htm (дата звернення: 12.10.2016).
10. Тульська О. Л. Критерії, показники та рівні сформованості професійної культури майбутніх екологів. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2010. Вип. 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadsps_2010_3_16 (дата звернення: 22.12.2017).

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 27.10.2018

Мороз-Рекотова Л. В. Професійно-комунікативна культура вихователя закладу дошкільного образования как научная проблема.

А Обосновано и предложено определение понятия «профессионально-коммуникативная культура воспитателя заведения дошкольного образования» на основе детального рассмотрения понятий «культура», «профессиональная культура», «коммуникативная культура» в контексте культурологического и гуманистического подходов. Выяснено, каким образом и в каких аспектах касаются профессии воспитателя категории, обозначенные этими понятиями, рассмотрено влияние общей культуры специалиста на его профессиональную культуру.

Ключевые слова: культура; профессия; коммуникация; общение; педагогическое общение; профессиональная культура; коммуникативная культура; профессионально-коммуникативная культура

Moroz-Rekotova Lesia. Professional and Communicative Culture of a Pre-School Educational Institution Educator as a Scientific Problem.

С This paper summarizes results of some studies of the concepts of «culture», «professional culture», «communicative culture» in the context of culturological and humanistic approaches in training of specialists in various fields (medical, primary education, aviation, philology and engineering). Author of this paper propose definitions of «professional and communicative culture» and «professional and communicative culture of a pre-school educational institution teacher». It was found out how and in what aspects such categories as «profession», «professional activity», «pedagogical activity», «professional culture», «relations», «communication», «professional communication», «communicative culture» are tangible to the profession of a pre-school educational institution teacher and impact of the specialist's general culture on his/her professional culture.

Key words: culture; profession; communication; relations; pedagogical communication; professional culture; communicative culture; professional and communicative culture